АЗӘРБАЈҸАН КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ ЕЛМЛӘРИ
АКАДЕМИЈАСЫ
АКАДЕМИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

АЗӘРБАЈҸАН КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ ЕЛМЛӘРИ
АКАДЕМИЈАСЫНЫН СОВЕТ ИТТИФАГЫ
КОММУНИСТ ПАРТИЈАСЫНЫН XXI ГУРУЛТАЈЫНА
ҺӘСР ЕДИЛМИШ ЕЛМИ СЕССИЈАСЫНЫН

ӘСӘРЛӘРИ

ТРУДЫ

НАУЧНОЙ СЕССИИ АКАДЕМИИ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР,
ПОСВЯЩЕННОЙ XXI СЪЕЗДУ КПСС

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

БАКЫ — 1960

Ф. Ә. МӘЛИҚОВ
Академик

АЗӘРБАЈЧАН ССР ШӘРАИТИНДӘ ФАРАШ ДӨЛҮН ТӘДГИГАТ ЈЕКУНЛАРЫ

Республикамызын игтисадијјатында гојунчулуг тәсәррүфаты мүһүм јер тутур. Кәдәбәј, Гах вә башга рајонларын бир сыра колхозларында гојунчулугдан алынан кәлир колхозларын үмуми кәлиринин 70—88 фаизини тәшкил едир.

Партија вә һөкумәт гојунчулуғун инкишаф етдирилмәсинә һәмишә гајғы көстәрмиш, сәнајемизи јун, дәри, көн, хәз, әһалини әт, пиј, пендир вә башга мәһсулла тә'мин етмәк мәгсәдилә, бу саһәнин јүксәлдилмәси үчүн мүһүм тәдбирләрин һәјата кечирилмәсини тә'мин етмишләр. 7-иллик плана әсасән, республикада гојунларын сајыны 5.085 минә чатдырмалы, гојун әти истеһсалыны исә 1,8 дәфә артырмалыјыг.

Гејд олунан планы һәјата кечирмәк үчүн гојунчулуг саһәсиндә чалышан мүтәхәссис вә гојунчулуг фермалары ишчиләри бир сыра тәдбирләри һәјата кечирмәлидирләр. Вәзифә, гојунларын чинсини јахшылашдырмаг, дамазлыг ишини низама салмаг, сүн'и мајаланма үсулундан кениш истифадә етмәк, чинс гојун сүрүрләрин үзәриндә тәкмилләшдирмә иши апарыб, гојунчулуг техникасыны јахшылашдырмаг, сүрүлүш вә дөл вахтларыны дүзкүн сечмәк, гысырлыг вә өлүм төрәдән сәбәбләри арадан галдырмаг, әтлик үчүн олан гојунлары көкәлтмәк вә и. а. бу кими тәдбирләри вахтында јеринә јетирмәкдир.

Сајдығымыз тәдбирләрдән биз, анчаг сүрүлүш вә доғум вахты һаггында, јә'ни фараш дөл мәсәләси үзәриндә апардығымыз тәдгигат ишләринин јекуну илә сизи таныш етмәк истәрдим.

Биз, бу мәсәләни гојунчулуг совхозларында вә бир чох колхозларда мүвәффәгијјәтлә тәтбиг етмишик вә һазырда республиканын бүтүн зоналарында тәтбиг олунмасыны төвсијә едирик.

Гејд етмәк лазымдыр ки, әрази е'тибарилә республикамыз аран, дағәтәји вә дағлыг зоналарындан ибарәтдир. Буна көрә дә ајры-ајры зоналарда јерләшән рајонларын тарихи-тәбии шәраити (торпаг, су, битки, иглим вә башга чәһәтләри) мүхтәлифдир. Гојун сүрүләри гыш дөврүнү гыш отлагларында, јајда јај отлагларында, јазы вә пајызы исә аралыг отлагларда (бә'зи һалларда кәндә јахын өрүшләрдә) бәсләнилир. Салјан, Хыллы вә Муғанын бир сыра башга рајонларында јај заманы гојунлар јајлаға көчүрүлмәјиб, бүтүн или аранда сахланылыр. Белә мүхтәлиф шәраитә малик олан республикамызда гојунларын чүтләшдирилмәси мүхтәлиф вахтларда кечирилир, онларын дөлү дә мүхтәлиф мөвсүмләрдә алыныр.

Кәдәбәј рајону вә Нахчыван МССР-нин гојунчулуг фермаларында чүтләшдирмә октјабр ајында апарылдығындан дөл март ајына дүшүр. Тавуз, Ағстафа, Газах рајонларында чүтләшдирмә сентјабрда апарылыр, дөл феврал ајына дүшүр. «28 апрел», «Гырмызы Самух» вә «Болшевик» гојунчулуг совхозларында чүтләшдирмә јајлагда ијул-август ајларында апарылыр, гузулама декабр-јанвар ајларына дүшүр. Гарабағ зонасы рајонларынын чохунда чүтләшдирмә ијун-ијул ајларында кечирилдији үчүн, дөл әсасән нојабр-декабр ајларында алыныр. Гејд олунан дөл мөвсүмләрини тәһлил етдикдә, фараш пајыз вә еркән гыш гузуламасынын хејирли олдуғу ашкара чыхыр.

Кечмишдә Азәрбајчанда гојунларын доғуму нојабр ајында башланыр, сонракы илин тәгрибән ијул ајына гәдәр давам едирди. Бир чох тәсәррүфатларда гојунлар јајлаға галдырыларкән, һәтта бә'зән јајлагдан арана гајыдаркән јолда доғарды. Һәлә 1930-чу илдә «28 Апрел» вә «Гырмызы Самух» совхозларында, һабелә гәрб рајонларындакы колхозларда доғум нојабр-декабр ајындан башлајараг мај-ијун ајларына гәдәр давам едәр вә 5—6 ај сүрәрди. Гојунларын әсас һиссәси феврал-апрел ајларында доғарды. О заман гојунларын бәсләнмәси үсуллары ибтидаи, дәдә-баба гојдуғу көһнә гајдада иди, јә'ни сүрүләр көчәри гајдада ил узуну отлагларда сахланылыр, гочлар сүрүләрдә доғар гојунларла бир јердә, јахуд бир-биринә јахын отарыларды, бу сәбәбдән дә гојунлар бүтүн ил боју сәрбәст чүтләшдирилирди. Гојунчулуг тәсәррүфатларында бу ибтидаи јетишдирмә үсуллары она көрә арадан галдырыла билмирди ки, онларда јем базасы мәсәләси һәлл едилмәмишди. Ағыл вә күзләр тикилмәдијиндән, гыш үчүн јем еһтијаты јарадылмадығындан фараш гузулар гышын сојуғунда чох тәләф олурдулар. Одур ки, гојунларын дөлү јаз ајларына салынырды.

Бунунла белә, Гарабағ зонасы рајонларында һәлә кечмишдә фараш дөлү тәтбиг едилирди.

Белә ки, һәлә 1932—1934-чү илләрдә «28 Апрел» гојунчулуг совхозунда, Ағдам, Бәрдә вә Мирбәшир рајонларындакы колхозларда дөлүн көтүрүлмәси вахтынын гузуларын саламат сахланылмасына вә инкишафына тә'сирини өјрәнәркән мүәјјән етмишик ки, Гарабағын аран һиссәсиндә јерли әһали гојунлардан јазда дөл көтүрмүр, гојунчуларын әсас һиссәси ијул ајыны чүтләшдирмә үчүн ән јахшы вахт һесаб едирләр.

Бу, әлбәттә, тәсадүфү дејилдир. Онлар өз мүшаһидәләри нәтичәсиндә фараш дөлүн көзәл нәтичә вердијини көрдүкдән сонра доғум мүддәтини тәдричлә дәјишдирәрәк гојунларын пајыз-гыш ајларында доғмасыны тә'мин етмәкдән өтрү, онлары јајда чүтләшдирмәјә башламышлар.

Гојунларын јајда чүтләшдирилмәси вә пајыз гыш ајларында доғмасы үсулу Гарабағын гојунчулары арасында нә үчүн кениш јајыла билмишдир? Бунун сәбәбләри бизим мүлаһизәләримизчә ашағыдакылардыр:

1. Гарабағ дүзүндә декабр ајы ади гыш дөврү үчүн даһа исти вә гуру кечир, һавалар март ајына нисбәтән даһа сабит олур.

2. Гарабағ дүзүндәки гышлаглар кејфијјәтчә нисбәтән даһа јахшыдыр. Бә'зән бурада һәтта кифајәт гәдәр јашыл јем еһтијаты олур. Бундан әлавә гојунчулар, доғар гојун вә гузулар үчүн хам саһәләри ајырырлар, отураг тәсәррүфатлар гојунлары әлавә јемләмәк үчүн бир гәдәр јем еһтијаты да тәдарүк едә билирләр. Бүтүн бунлар исә доғар гојунларын сүдүнү артырыр. Демәли, гузуларын нормал инкишафы үчүн әлверишли шәраит јараныр.

3. Еркән доғум нәтичәсиндә (нојабр-декабр ајларында) әлдә едилән гузулар сонракы илин март ајына гәдәр кифајәт дәрәчәдә бөјүјүр вә јазын әвәлләриндә дөрд ајлыг олуб гышлаглардакы гидалы, витаминли јашыл јаз отлагларындан көрпә гузулара нисбәтән даһа јахшы истифадә

едирләр. Бунун нәтичәсиндә гојунлары апрел-мај ајларында јајлаға галдыран заман гузулар кифајәт гәдәр инкишаф едиб, ири гојунларын ардынча јеријиб кери галмырлар. Еркән доғмуш гојунлар чөл отундан јахшы истифадә едир, јолда онларын арасында тәләфат олмур, гузулар сојугламырлар. Һалбуки јазда вә гышын ахырында доғулан гузуларын чоху гышлагдан јајлаға галдырылан заман јолда сојуглајыб гырылыр.

4. Гојунлар јајда чүтләшдирилән заман даһа көк олур вә даһа һәвәслә һөврә кәлирләр, чүтләшдирмә кампанијасыны бир ај әрзиндә баша чатдырмаг мүмкүн олур. Нәтичәдә доғум кампанијасы да гыса мүддәтдә баша чатдырылыр ки, бунун да һәм истәр иши јахшы тәшкил етмәк, истәрсә дә әмәјә гәнаәт етмәк чәһәтдән тәсәррүфат үчүн бөјүк әһәмијјәти вардыр.

Гузулар ембрион дөврүнү (ана бәтиндә олан дөврү) гојунларын јајлагда олдуғу вахтда, јә'ни ијул ајындан сентјабр ајынын әввәлләринәдәк кечирирләр. Бу заман боғаз гојунлар витаминли јашыл јемләрдән, тәмиз һавадан вә јахшы булаг суларындан истифадә едирләр. Онлар јајлагдан аралыг отлаглара кәтирилир вә пајыз-гыш отлагларын јашыл пајыз оту илә тә'мин едилирләр. Бу исә ембрионун инкишафына көзәл тә'сир көстәрир.

Беләликлә, көк боғаз гојунлардан доғулан гузулар да бәдәнчә мөһкәм вә ири олур, мүхтәлиф хәстәликләрә даһа артыг давам кәтирә билирләр. Белә гузулар јахшы инкишаф едир, онларын арасында тәләфат азалыр вә харичи мүһитин әлверишли шәраитинә гаршы даһа давамлы олурлар.

Јери кәлмишкән гејд етмәк лазымдыр ки, еркән доған гојунлар, јазда доған гојунлара нисбәтән даһа чох екиз бала верирләр. Бундан әлавә еркән доғум үсулунун тәтбиг едилмәси шәраитиндә гысырлыг демәк олар ки, тамамилә арадан галдырылыр.

5. Еркән доған гојунларын балалары јајлаглара галдырылан заман јахшы инкишаф етмиш вә мөһкәмләнмиш олурлар. Бунлар узун вә ағыр јолу асанлыгла кечиб, дағ отлагларына јахшы һалда кәлиб чыхырлар. Истәр јаз отлагларында, истәрсә дә ара отлагларда доғар гојунларын сағылмасы, онларын гузуларынын бөјүјүб инкишаф етмәсинә тә'сир көстәрмир. Бу исә гојунларын јаз отлагларында вә ара отлагларда јашыл јемлә кифајәт гәдәр тә'мин едилдији јүксәк лактасија дөврүндә (март-мај ајларында) демәк олар ки, гојунларын бүтүн сүдүндән тәсәррүфат еһтијачлары үчүн тамамилә истифадә етмәјә имкан верир. Бунун бөјүк игтисади әһәмијјәти вардыр. Чүнки, јазда доғмуш гојунларын сүдүнүн хејли һиссәси гузуларын бәсләнмәсинә сәрф олунур.

6. Пајызда вә гышын әввәләриндә доғулмуш алты ајлыг гузулар јаз отлагларында кифајәт гәдәр гидалы вә витаминли јемләр јејир, сонра дағлардакы јајлагларын мүхтәлиф гидалы отлагларындан, даһа сонра пајызын јашыл отларындан истифадә едирләр. Буна көрә дә март ајында доғулан вә һәмин јашда олан гузулара нисбәтән фараш дөл гузулары даһа јахшы көкәлиб вә даһа давамлы олурлар. Фараш дөлдән алынмыш гузуларын јајлагларда топладығы пиј, онлары сәрт гышын сојуғундан вә јемсизлик нәтичәсиндә тәләф олмагдан горујур.

Республикамызын бир чох рајонларында, хүсусән гәрб рајонларында олдуғу кими, Нахчыван МССР-дә дә гојунларын дөлү гышын ахырларында вә јазда көтүрүлүр. Бу үсул керидә галмыш вә өз әһәмијјәтини итирмиш олан кечмиш гојунчулуг шәраитинин нәтичәсидир. Кечмишдә дағыныг фәрди тәсәррүфатларын көчәри вә јарымкөчәри гојунчулуг шәраитиндә гышда гојунлары вә гузулары сахламаг үчүн мүвафиг исти биналар олмадығы вә гојунларын бүтүн ил узуну отлагларда сахланылдығы заман мүәјјән дәрәчәдә зәрури олан бу үсул инди фајдалы сајыла

билмәз. О заман гојунларын март ајында доғмасынын пајыз-гыш дөлүнә нисбәтән бә'зи үстүнлүкләри вар идисә, һазырда сосиалист тәсәррүфаты шәраитиндә гојунчулугда мүтәрәгги үсуллардан кениш истифадә едилдији бир заманда, хүсусән гојунчулуг мәдәнијјәтинин тәрәгги етдији вә зәриф јунлу гојунчулуғун инкишаф етдирилдији бир вахтда, јаз дөлүнүн нөгсанлары олдугча ајдын көрүнмәкдәдир. Бизим мүлаһизәләримизчә јаз дөлүнүн нөгсан чәһәтләри ашағыдакылардан ибарәтдир:

1. Бу үсул тәтбиг едиләркән адәтән гојунларын һөврү сых кечмир, олдугча узаныр, чүтләшдирмә кампанијасы 4—5 ај чәкир вә бунунла әлагәдар олараг гузулама мүддәти дә 4—5 ај давам едир. Нәтичәдә чохлу әмәк еһтијатлары гүввәләринин сәрф олунмасына, тәшкилаты нөгтеји-нәзәрдән бир сыра чәтинликләрин әмәлә кәлмәсинә сәбәб олур.

2. Јаз дөлү кечирән тәсәррүфатларда бир гајда олараг гочлар илин чохуну доғар сүрүләрдә кәзир, бу да гојунларын ил узуну балаламасы, тәсәррүфатсызлыг вә учот позғунлуғу һаллары илә нәтичәләнир. Бундан әлавә, белә бәсләнмә шәраитиндә гочлар зәиф дүшүр, гысырлыг фаизи артыр.

3. Сәрбәст чүтләшдирмә шәраитиндә тәсәррүфатларда зоотехники һесабаты гурмаг мүмкүн олмур вә дамазлыг ишләри позулур.

4. Јаз дөлүндә гојунларын доғуму чох вахт март ајына дүшүр. Бу заман даг әтәји зона јағышлы олур, рүтубәтли күләкләр әсир вә һава тез-тез дәјишир. Бә'зән сојуг һавалар бир нечә күн давам едир, нәтичәдә тәкчә гузулар дејил, јашлы гојунлар да сојуглајыб хәстәләнирләр.

5. Адәтән гојунлар јаза арыг чыхырлар. Һәтта гыш үчүн кифајәт гәдәр јем еһтијаты олдугда белә, доғар гојунлар јаза чыхаркән гышламадан әввәлки дөврә, јә'ни нојабр вә декабр ајларына нисбәтән хејли арыглајырлар. Демәли, јаз доғуму кечирән тәсәррүфатларда гузунун ана бәтниндә инкишаф дөврү илин ән ағыр вахтына дүшүр. Гојунлар нојабр ајында чүтләшдириләркән, мајаландыгдан сонра ембрион биринчи ики ајы ана бәтниндә нормал инкишаф едир, лакин даһа сүр'әтлә бөјүдүјү икинчи дөврдә (јанвар-март ајларында) өз инкишафында кери галыр, чүнки боғаз гојунлар гышлагларда кифајәт гәдәр јем әлдә едә билмир, арыглајыр вә ембриону нормал гајдада гидаландыра билмирләр. Бунун нәтичәсиндә гузу доғуларкән арыг, зәиф вә сүст олур, бә'зән лазымынча инкишаф етмир вә хәстәликләрә гаршы онун мүбаризә габилијјәти азалыр. Һалбуки јајда чүтләшдирилән доғар гојунлар боғазлығын ән ағыр дөврүнү јем илә нисбәтән даһа јахшы тә'мин едилдикләри ајларда кечирирләр, өзләри көк олурлар, доғдугдан сонра гузуја сүд вердикләри дөврдә хам саһәләрдәки јашыл јемләрлә, һәмчинин хүсуси олараг әкилән хәсилләә әлавә јемләнирләр, әмиздирилән гузуларын нормал инкишафыны тә'мин етмәк үчүн, өз көклүјүнү горујуб сахламагла бәрабәр кифајәт гәдәр дә сүдлү олурлар.

6. Гојунлар јајлаға галдырылан заман јаз дөлүнүн гузулары һәлә кифајәт гәдәр инкишаф едиб мөһкәмләнмәмиш олурлар. Бир ајлыг вә ај јарымлыг олан бу гузулар гышлагдан 200 километр вә даһа узаг јерләрдәки дағ отлагларынын чәтин јолларына пис давам кәтирирләр. Бунун нәтичәсиндә, бәдәнчә һәлә мөһкәмләнмәмиш олан зәиф гузулар, һабелә сүрү дағa галдырыларкән јолда доғулан гузулар бир гајда олараг тәләф олур, саламат галан гузулар исә инкишафдан галырлар, чүнки 2—3 һәфтәлик гузулар уча дағ јоллары илә галхмагда чәтинлик чәкир, әсас сүрүләрлә ајаглаша билмирләр. Бу гузулардан ајрыча сүрүләр тәшкил етмәк, јахуд јајлаға галдырылмасыны ләнкитмәк мүмкүн дејилдир, чүнки һәмин гузулар аналарыны әмирләр. Көрпә гузулардан өтрү ири гојунларын дағa галдырылмасыны јубатмаг исә зәрәрлидир, чүнки бу заман (мај ајында) Азәрбајчанда һаваларын истиләшмәси вә отлаг

кәнәләринин артмасы нәтичәсиндә проплазмоз вә башга ган паразити хәстәликләри баш верә биләр.

7. Аран вә дағәтәји зонадан јүксәк дағ зонасына галдырылан көрпә гузулар дағларда јаған долу, јағыш вә сојуг мөвсүм күләкләриндән күтләви сурәтдә ағ чијәр илтиһабы хәстәлијинә тутулуб хејли тәләфат верирләр. Азәрбајчанда көрпә гузуларын тәләфаты бир гајда олараг гыш ајларында дејил, мај—ијун ајларында јајлаға галхаркән баш верир. Фараш гузулар исә бу заман кифајәт гәдәр инкишаф едиб, јаз гузуларындан ики дәфә ири вә сојугдан горунмасы үчүн кифајәт гәдәр јунла өртүлмүш олурлар.

8. Јаз дөлүндән алынан гузулар август ајында 4—5 ајлыг олдугларына көрә пајыз гырхымы заманы фараш дөлдән алынан 9—10 ајлыг гузулара нисбәтән аз јун верирләр.

9. Әт истеһсалы, хүсусән чаван гојун әти истеһсалы үчүн фараш дөл ән әлверишли тәдбирләрдән биридир.

Республикамызын мүхтәлиф зоналарында совхоз вә колхозларда апардығымыз елми-тәдгигат вә елми истеһсалат ишләринин нәтичәләри ашағыдакы мә'луматлардан ибарәтдир:

Отлаг шәраитиндә фараш дөлүн фајдалы олмасы гыш вә јаз дөлүнүн геридә галмыш үсул олмасы барәдә јухарыда гејд етдијимиз мүлаһизәләри биз, 1932—1935-чи илләрдә «28 Апрел» гојунчулуг совхозунда вә 1935—1940-чы илләрдә Ағдам рајонунун колхозларында кениш мигјасда истеһсалат шәраитиндә һәм фараш, һәм дә јаз дөлүндән алдығымыз гузулары бир-бирилә мүгајисә едиб јохламадан кечирдик. Бир чох сүрүләр үзәриндә апардығымыз тәчрүбә ишләринин вердији нәтичәләр фараш дөлүн јаз дөлүндән үстүн олмасыны көстәрди вә јухарыда сајдығымыз нәзәри мүлаһизәләри тәсдиг етди. 1932—1935-чи илләрдә «28 Апрел» гојунчулуг совхозунда мүшаһидәни јерли Гарабағ гојунлары вә онларын меринос гочлары илә чүтләшдирилмәсиндән алынмыш мәләз һејванлар үзәриндә апардыг. Алынан фараш гузулары јаз дөлү илә мүгајисә етдикдә, һәм дири чәки (истәр доғулан заман, истәрсә дә гузуларын сонракы инкишаф дөврүндә), һәм дә јун гырхымы е'тибарилә даһа јүксәк көстәричиләрә малик иди.

«28 Апрел» гојунчулуг совхозунда 1932—1935-чи илләрдә апардығымыз мүшаһидәләрин нәтичәси белә олмушдур (чәдвәл 1).

1-чи чәдвәл

Гузуларын чинси вә доғулма тарихләри	Һәр 100 гојундан гузу алынмышдыр	Дири чәкиләри (кг)		
		доғулдугда	6—7 ајлыгда	ики јашында
Гарабағ чинси				
Фараш дөл (XII—I ајлар)	105—123	4,4	30,2	45,0
Гыш—јаз дөлү (II—III ајлар)	80—90	4,0	24,48	42,3
Меринос—Гарабағ мәләзләри				
Фараш дөл (XII—I ајлар)	105—123	4,5	32,4	46,2
Гыш—јаз дөлү (II—III ајлар)	80—92	3,8	24,4	39,2

Гејд етмәк лазымдыр ки, фараш дөл алынмыш сүрүләрдә истәр доғар гојунлар, истәрсә дә гузулар арасында хәстәлик вә тәләфат һаллары

(2,0—3,5%) гыш—јаз дөлү сүрүләринә нисбәтән (12,5—16,4%) хејли аз олмушдур.

Ағдам рајону колхозларында апардығымыз о заманкы мүшаһидәләримиз, «28 Апрел» гојунчулуг совхозунда алдығымыз нәтичәләрин ејни олмушдур. Әлдә етдијимиз бу мүсбәт нәтичәләри истеһсалат шәраитиндә кениш мигјасда тәтбиг етмәк мәгсәдилә габагчыл чобанларын, мүтәхәссисләрин вә мәним иштиракымла илк дәфә 1933—1937-чи илләрдә «28 Апрел» вә «Гырмызы Самух» гојунчулуг совхозларында гојунларын доғумуну феврал—март ајларындан декабр—јанвар ајларына кечирдик. Бу ишдә бизә һәр ики совхозун мүтәхәссисләри вә габагчыл чобанлары јахындан көмәк етдиләр. Бунунла јанашы 1934—1940-чы илләрдә фараш дөл үсулуну тәтбиг етмәк үчүн јерли чобан вә мүтәхәссисләрин иштиракы илә Ағдам, Бәрдә, Мирбәшир вә башга рајонларын колхозларында да гојунларын доғумуну феврал—март ајларындан нојабр—декабр ајларына кечирдик.

Совхоз вә колхозларда апардығымыз бу тәчрүбәләр нәтичәсиндә Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонракы илләрдә фараш дөлүн гојунчулугда мүтәрәгги бир үсул кими кениш сурәтдә тәтбиг олунмасыны төвсијә етмишдик. Биз, һәлә о заман аран вә дағәтәји рајонларында јерләшән колхоз вә совхозлар, хүсусән гојунлары јајлаг вә гышлаға көчүрән тәсәррүфатлара мәсләһәт көрмүшдүк ки, гышын ахыры вә јаз дөлүндән әл чәкиб пајыз фараш дөлүнә кечсинләр.

Фараш дөлүнүн тәтбиг едилмәси илә бәрабәр биз мәсләһәт көрмүшдүк ки, фараш дөл көтүрмәк истәјән тәсәррүфатлар габагчадан гузулар үчүн исти халхаллар тиксинләр, доғар гојунлар үчүн хам саһәләр горујуб, сахласынлар, боғаз гојунлардан өтрү хәсил әксинләр, зәиф олан доғар гојунлары әлавә јемләмәк үчүн еһтијат јем фонду јаратсынлар вә сүрүләрә гуллуг етмәк мәгсәдилә тәчрүбәли чобанлар ајырсынлар.

Фараш дөл шәраитиндә гузулар үчүн исти биналар тикилмәси вә гојунлар үчүн јем тәдарүк едилмәси илә әлагәдар олан хәрчләрә кәлдикдә гејд етмәк лазымдыр ки, гојунларын јазда доғмасы шәраитиндә дә бу чүр хәрчләр чәкилмәлидир, чүнки јазда дағәтәји вә дағлыг рајонларда һаваларын тез-тез дәјишмәси, күләкләр вә сојуглар әлдә едилмиш гузуларын бәсләнмәсинә хүсуси фикир вермәји вә мүәјјән хәрч чәкмәји тәләб едир. Гојунларын пајыз—гыш доғумундан әлдә едилән фајда, јә'ни гузуларын сахланмасына, чох гузу әлдә едилмәсинә, гысырлығын арадан галдырылмасы вә екизлик фаизинин јүксәклији нәтичәсиндә алынан чохлу гузу, онларын дири чәкиләринин ағырлығындан алынан артыг әт вә бөјүдүкдә гырхылан артыг јун мәһсулу сәрф олунан хәрчләри артыгламасы илә өдәјир.

Һәлә мүһарибәдән габагкы илләрдә фараш дөлү гојунчулуг совхозлары вә Гарабағ зонасы рајонларынын бир чох колхозларында мүвәффәгијјәтлә тәтбиг едә билмәјимизә бахмајараг, Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Назирлији бу мүтәрәгги үсулун гејри рајонларда да тәтбиг олунмасына башчылыг етмәди. Нахчыван МССР вә гәрб зонасы рајонларындакы мүтәхәссисләр дә бу ишлә мәшғул олмадылар. Көһнәликдән әл чәкә билмәјән бә'зи мүтәхәссисләр исә, әлдә һеч бир дәлилләри олмадан бу үсулун колхозларда кениш истифадә олунмасынын мүмкүн олмадығыны иддиа едәрәк мане'чилик көстәрдиләр. Ахырынчы бешилликдә гојунчулуғун инкишаф етдирилмә планыны һәјата кечирмәкдә фараш дөлүн бөјүк әһәмијјәти олмасыны нәзәрә алараг, биз, бу үсулун гејри рајонларда тәтбиг олунмасы илә өзүмүз мәшғул олдуг. Бу ишә чобанлары вә рәһбәрлијимиз алтында чалышан елми ишчиләрдән досент Р. Меһдијеви гәрб зонасы рајонлары үзрә, елмләр на-

мизәди Б. А. Әлијевин Ағчабәди рајону вә «Болшевик» адына гојунчулуг совхозу үзрә, зоотехникләрдән Әләскәров Нахчыван МССР рајонлары үзрә, С. Мәммәдјаров Загатала-Гах рајонлары үзрә чәлб етдик.

Күрдәмир рајонунда јерләшән «Болшевик» адына гојунчулуг совхозунда меринос—Гарабағ мәләзләри үзәриндә 1955—1958-чи илләрдә апарылан мүшаһидләрин нәтичәләри ашағыдакы чәдвәлдә верилмишдир.

2-чи чәдвәл

Гојунларын чинси	Гузуларын доғулдуғу вахт	Гузуларын чинсијјәти	Дири чәкиләри (кг): доғулан күн	Дири чәкиләри (кг): апрелин ахырында	Дири чәкиләри (кг): ики јашында	Фараш дөлдән бәсләнмиш 2 јашында гојунларын чәкиси артыгдыр: кг-ла	Фараш дөлдән бәсләнмиш 2 јашында гојунларын чәкиси артыгдыр: %-лә	Јун гырхымы (кг)	Фараш дөлдән бәсләнмиш 2 јашында гојунларын јуну артыгдыр: кг-ла	Фараш дөлдән бәсләнмиш 2 јашында гојунларын јуну артыгдыр: %-ла
Меринос Гарабағ мәләзләри	фараш дөл (XII—I ајларында доғулмушлар)	еркәк	3,96	29,5	48,5	+4,5	+11,0	2,8	+0,5	+21,3
		диши	3,81	28,4	46,3	+3,7	+10,8	2,7	+0,34	+14,4
	гыш—јаз дөлү (II—III ајларында доғулмушлар)	еркәк	3,74	12,4	44,0	—	—	2,3	—	—
		диши	3,70	11,6	42,6	—	—	2,36	—	—

Чәдвәлдәки рәгәмләрдән ајдын көрүнүр ки, декабр—јанвар ајларында доғулмуш гузулар феврал—март ајларында доғулмушлара нисбәтән һәр ики чинсијјәт үзрә истәр доғулан заман, истәрсә дә сонракы јашларда дири чәки әламәтләринә көрә хејли фәргләнирләр. Белә ки, фараш дөлдән бәсләнмиш ики јашлыда ири гојунларын дири чәкиси 3,7—4,5 кг. (10,8—11,0%), јун гырхымы исә 0,34—0,5 кг. (14,4%—21,3%) артыгдыр.

Мараглы чәһәт бурасыдыр ки, апрел ајынын ахырында гојунлар јајлаға јола дүшән заман фараш гузулар ириләшиб 28,4—29,5 кг., феврал—март дөлүндән алынмыш гузулар исә һәлә чох кичик, јә'ни 11,6—12,4 кг ағырлыгда олурлар. Белә гузулар дағ јолларында сүрүдән кери галыр, чобанлара әзијјәт верир вә јолда һаванын јүнкүлчә белә дәјишмәсиндән тез сојуглајыб тәләф олурлар.

Азәрбајчанда гузулар арасында тәләфат бир гајда олараг мај—ијун ајларында јајлаға јол кедән заман, јахуд јајлаға јени чатдыгда баш верир. Бунун да сәбәби әсасән феврал—март дөлүндән алынмыш зәиф вә 10—12 кг чәкидә көрпә гузуларын узаг јол кетмәләри вә арандан бирдән-бирә сојуг дағ иглиминә дүшәрәк ағ чијәр илтиһабы илә хәстәләнмәсиндәдир.

Һәмин вәзијјәти нәзәрә алараг республиканын гојунчулуг совхозлары феврал—март дөлүндән әл чәкәрәк фараш дөлә кечмишләр. Буну «28 Апрел», «Гырмызы Самух», «Болшевик», Мил, Пушкин гојунчулуг совхозлары вә Зәрдаб чамышчылыг совхозундан көтүрүлмүш 1957-чи илин сүрүлүшүндән ајлар үзрә доғулмуш гузуларын 3-чү чәдвәлдәки рәгәмләриндән көрмәк олар.

3-чү чәдвәл

	XI—1957-чи ил	XII—1957 чи ил	I—1958-чи ил	II—1958-чи ил	III—1958-чи ил	Доғмуш гојунларын чәми
Доғмуш гојунларын сајы	4405	35747	4802	442	240	43636
» » %-лә	9,8	78,2	10,5	1,0	0,5	100

Гејд олунан совхозларда гојунлар 1957-чи илдә «Сары јери» јајлағында ијун ајынын икинчи јарысында вә ијул ајында чүтләшдирилмишләр. Нәтичәдә гојунларын доғуму нојабр ајында башлајыб чоху декабр ајында дөлдән чыхмыш, јалныз 12,0%-нин дөлү декабрдан сонраја кечмишдир. Феврал—март ајларында гузуларын доғулмасы сүн'и мајалама заманы бурахылан сәһвләрин нәтичәси илә изаһ олуна биләр. Чүнки, сүн'и мајалама мәнтәгәси бағландыгдан сонра дөлләнмәмиш гојунлары сүрмәк үчүн бурахылмыш гочлар көрүнүр ки, август ајындан октјабр ајынадәк доғар гојун сүрүләриндә галмышлар.

3-чү чәдвәл көстәрир ки, республиканын гојунчулуг совхозлары фараш дөлә кечмишләр. Буна көрәдир ки, «28 Апрел», «Гырмызы Самух» вә с. совхозларда 1957-чи илдә һәр 100 доғар гојундан 113,6, ајрыајры бригадаларда исә 129—135 бала алынмышдыр. Көстәрдијимиз бу мүсбәт нәтичәләри колхозларда апардығымыз тәчрүбәләримиздә дә мүшаһидә етдик. Мәсәлән: 1957—1958-чи илләрдә Ағҹабәди рајонундакы Киров адына колхозда Гарабағ гојунлары үзәриндә тәшкил етдијимиз тәчрүбә мүшаһидәләри белә нәтичәләнмишдир.

4-чү чәдвәл

Гојунларын чинси	Гузуларын доғулдуглары вахт	Гузуларын чинсијјәти	Дири чәкиләри кг.: доғулан күнү	Дири чәкиләри кг.: апрелин ахырында	Дири чәкиләри кг.: ики јашында	Фараш гузуларда артыгдыр кг-ла	Фараш гузуларда артыгдыр %-лә	Јун гырхымы (кг)	Фараш гузулардан бәсләнмиш 2 јашында гојунун чәкиси артыгдыр: кг-ла	Фараш гузулардан бәсләнмиш 2 јашында гојунун чәкиси артыгдыр: %-лә
Гарабағ	XI—XII ајларында алынмыш фараш дөл	еркәк	3,91	27,6	45,0	+5,0	+12,5	1,3	+0,2	+18,0
		диши	3,88	26,0	44,8	+4,2	+10,0	1,2	+0,15	+14,0
	II—III ајларында доғулмуш гыш—јаз дөлү	еркәк	3,7	12,0	40,0	—	—	1,1	—	—
		диши	3,69	10,9	40,6	—	—	1,05	—	—

Чәдвәл көстәрир ки, нојабр—декабр ајларында доғулмуш фараш гузуларын дири чәкиләри истәр доғулан заман, истәрсә дә сонракы инкишаф дөврүндә феврал—март ајларында доғулмуш гузулардан артыгдыр. Бу артым ики јашында олан гојунларда 4,2—5,0 кг-дыр

(10,0%—12,5%). Еләчә дә фараш дөлдән алынмыш гојунларын јун гырхымы јаз дөлүндән алынмыш гојунлардан 14—18% чохдур. Бурада да ән мүһүм шәртләрдән бири ондан ибарәтдир ки, јајлаға галхдыгда фараш гузулар ири олуб (дири чәкиси 26—27,6 кг) асан јол кедир, јаз дөлү гузулары исә һәлә көрпә (10,9—12,0 кг) вә зәиф олуб јол кедәркән әзијјәт верир, чох зәһмәт тәләб едир вә бир һиссәси јолда тәләф олур.

Јухарыда гејд етмишик ки, һәлә Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән әввәл Гарабағ зонасы рајонларында фараш дөл тәтбиг етмәјә мүвәффәг олмушдуг. 5-чи чәдвәлдә Гарабағ зонасы рајонлары колхозларында 1957—1958-чи илин дөлүнә аид рәгәмләр верилмишдир.

5-чи чәдвәл

Рајонларын адлары	Гузуларын ајлар үзрә доғулма фаизи: X	XI	XII	X—XII ајларында чәми	I	II	III	IV	I—VI ајларында чәми
Ағдам	12	54	18	84	3	4	6	2	15
Бәрдә	7	50	17	74	4	2	5	4	15
Мирбәшир	2	47	40	89	4	1	5	1	11
Јевлах	—	2	27	29	60	9	2	1	72
Ағҹабәди	7	64	17	88	2	3	4	1	10
Лачын	5	47	30	82	8	4	5	1	18
Кәлбәҹәр	—	—	—	—	—	5	18	56	79
МДГВ	7	44	35	86	3	3	5	3	14

Чәдвәлдән көрүнүр ки, Гарабағ групу рајонларынын чоху (Јевлах рајонундан башга) әсасән фараш дөл тәтбиг едирләр. Гојунларын доғуму октјабр ајында башлајыр вә әсас һиссәси нојабр—декабр ајларында кечир. Декабрын ахырынадәк гојунларын 74—89 фаизи доғуб дөлдән чыхыр, галаны исә јанвар—апрел ајларында (10—15%) доғур ки, бу да сүн'и мајалама заманы бурахылмыш сәһвләрин нәтичәсидир. Мајаламадан сонра гочлар демәк олар ки, нојабр ајынадәк доғар гојун сүрүләриндә сахланмышдыр.

Јевлах рајонунда дөл әсасән декабр—јанвар ајларына дүшүр. Бурада гојунларын 29 фаизи јанварадәк, 60 фаизи исә јанварда доғур. Демәк, рајонун колхозлары јаз дөлүндән әл чәкиб гыш дөлүнә кечмишләр ки, бу да јаз дөлүнә нисбәтән фараш сајыла биләр вә әлверишлидир. Јевлах рајону фермалары дөлү чох асанлыгла даһа фараш дөлә, ја'ни нојабр—декабр дөлүнә кечә биләрләр.

Гарабағ зонасына дахил олан Кәлбәчәр рајонунун колхозлары һәлә фараш дөл тәтбиг етмирләр. Рајонун колхозларында дөл март ајында башлајырса да әсас һиссәси (56%) апрел ајына дүшүр. Апрелин ахырлары үчүн сүрүнүн 79 фаизи дөлдән чыхыр, 21 фаизи исә мај ајында доғур. Демәк, бурада һәлә дә јаз дөлү кечирилмәкдәдир.

Загатала зонасында бу мәсәләни өјрәнмәк үчүн 1955—1957-чи илләрдә ики рајонун колхозларында мериносла јерли габа јунлу гојунлардан алынмыш мәләзләр үзәриндә апарылмыш мүшаһидәләрдән белә нәтичәләр алынмышдыр (6-чы чәдвәл).

Чәдвәлдә көстәрилән колхозларда тәчрүбә алтындакы сүрүләрдә гојунларын мајаланмасына ијул ајынын орталарында, контрол сүрүләрдә исә октјабр ајынын орталарында башланмышдыр. Тәчрүбә сүрүлә-

риндә доғум декабрын ортасында башланыб јанвар ајында гуртармышдыр, контрол сүрүләрдә исә мартын ортасында башлајыб апрелин ахырына гәдәр давам етмишдир. Алынан нәтичәләр һәр ики колхозда фараш дөлүн јаз дөлүнә нисбәтән үстүнлүјүнү көстәрир. Белә ки, фараш дөл кечирилән сүрүләрдә һәр 100 гојундан 118—123 бала, контрол сүрүләрдә исә јаз дөлүндән 98—99 гузу алмаг мүмкүн олмушдур. Демәк, фараш дөлдә екизлик фаизи јүксәк олуб һәр 100 гојундан јаз дөлүнә нисбәтән 19—25 гузу артыг алыныр.

Фараш дөлдә һәм еркәк, һәм диши гузуларын дири чәкиләри доғулан заман вә сүддән кәсилиб анадан ајрыларкән, јазда доғулмуш гузулара нисбәтән артыг олмушдур. Фараш дөлдән алынмыш гузулардан әлавә олараг, јазда 0,7—0,75 *кг* јун алыныр, пајыз јун гырхымында јаз дөлү гузуларына нисбәтән јүксәк олур.

Беләликлә, Загатала зонасы рајонларында да фараш дөл јаз дөлүндән үстүндүр вә колхозлар үчүн әлверишли сајыла биләр.

Нахчыван МССР колхозларында да гојунлар пајызда мајаланыр вә јаз дөлү көтүрүлүр. 1956-чы илә кими бурада фараш дөл алынмасына аид һеч бир тәдгигат иши апарылмамышдыр. 1957-чи илдә Нахчыван МССР-ин ајры-ајры рајонларында колхоз гојунчулуг фермалары илә таныш олдуг, чобанларла сөһбәт етдик вә нәһајәт Кәнд Тәсәррүфаты Назирлијиндә зообајтар мүтәхәссисләринин мүшавирәсини кечирдик. Мүшавирәдә фараш дөлүн әһәмијјәти һаггында мә'рузә едәрәк, бу мүтәрәгги тәдбирин Нахчыван МССР колхозларында да өјрәнилмәси вә тәтбиг едилмәсини мәсләһәт көрдүк. Чыхыш едәнләр гејд етдиләр ки, лазымы јемләмә вә сахлама шәраити јарадыларса, фараш дөл тәшкил етмәк вә јахшы нәтичәләр алмаг мүмкүндүр. Мәсәләни дәриндән өјрәнмәк мәгсәдилә мухтар республиканын ики рајонунда балбас гојунлары үзәриндә зоотехник Ә. Әләскәровун иштиракы илә тәчрүбә апарылмасыны тәшкил етдик. Үч колхозда апарылмыш илк мүшаһидәләрин нәтичәләри 7-чи чәдвәлдә верилмишдир.

6-чы чәдвәлдән көрүндүјү кими, декабр ајында доғаркән, гојунларын дири чәкиси орта һесабла 48,8 кг, март ајында исә 43,9 кг, јә'ни 4,9 кг, бә'зи һалларда һәтта 8,8 кг, әскик олур. Сәбәб—боғаз гојунларын гыш дөврүндә ачлыг чәкмәсидир. Демәли, һәм гојун арыглајыр, һәм дә ембрион ана бәтниндә кифајәт гәдәр гидалана билмир. Әксинә, пајыз вахты јајлагдан арана дүшмүш гојунлар көк вә күмраһ олдуғундан вә јем мәсәләси һәлә кәркин шәкил алмадығындан һејван өзүнү отлагда дојдура билир вә чәкисини бир о гәдәр азалтмыр. Бу сәбәбдән гузулар да кифајәт гәдәр гидалана билир, доғуларкән дири чәкиләри артыг олур. Беләки, декабрда доғулмуш гузулар март ајында доғулмуш гузулардан орта һесабла 640 г ағыр олур. Бу һал гузуларда 1 јашына кими дә мүшаһидә олунур.

Фараш гузуларын дири чәкиләри март гузуларынкына нисбәтән јүксәкдир. Беләки, декабрда доғулмуш гузуларын дири чәкиси 1—јашында 43,0—52,0 кг олдуғу һалда, март ајында доғулмуш гузуларын чәкиси 29—30 кг. олур.

Фараш гузулар анадан ајрылдыгдан сонра бир јашына кими өз дири чәкисини орта һесабла 6,0 кг артыра билдији һалда, март дөлү гузулары әксинә чәкисини орта һесабла 2,7 кг. азалдыр.

Гејд олунан 3 колхозда фараш гузулардан 1—ајлыға гәдәр өләни олмамыш, үч ајлыг гузулар арасында исә 0,3 фаиз тәләф олмушдур. Март гузулары арасында исә бир ајлыгда 3,6 фаиз, үч ајлыгда 7 фаиз тәләфат олмушдур.

Фараш гузуларын ганында фаготситләрин (мүһафизә едичи чисмләр) сајы јаз дөлү гузуларынын ганындакындан 2 дәфә артыг олур. Биринчиләрдә 22 минә кими, икинчиләрдә 11 минә кими олур.

6-чы чәдвәл

Рајонун вә колхозун ады	Баш чобанын ады вә фамилијасы	Мајаланмыш гојунларын сајы	Дөл башланмышдыр	Доғмуш гојунларын сајы	Доғулмуш гузуларын сајы	Һәр 100 гојундан алынмыш гузуларын сајы	Чинсијјәти	Дири чәки кг—ла: доғулан күнү	Дири чәки кг—ла: анадан ајрылан күнү	Јун гырхымы (кг): Јазда	Јун гырхымы (кг): пајызда
Загатала р-ну	Сејид—Мәммәд Бабајев	641	18/XII (фараш дөл)	639	758	118	еркәк	4,35	31,6	0,7	1,20
							диши	4.0	25,1		
Ленин адына колхоз	Зулманов	685	10/III — јаз дөлү)	681	678	99	еркәк	3,91	28,9	0,75	1,25
							диши	3,32	23,85		
Гах р-ну	Сајад Әзизов	554	15/XII— (фараш дөл)	552	597	123	еркәк	4,21	30,15	0,75	1,25
							диши	3,95	25,0		
Киров адына колхоз	Оруч Мәммәдов	604	14/III— (јаз дөлү)	601	502	98	еркәк	4,0	27,9	—	1,15
							диши	3,8	22,0		

Декабр ајында доғулмуш фараш гузулар биринчи јун гырхымында 0,9—1,05 кг, март ајында доғулмушлар исә 0,5—0,6 кг. јун мәһсулу верирләр.

Јунун узунлуғу фараш гузуларда 9,4 см, март гузуларында исә 47 см. олмушдур.

Фараш гузулардан гырхылан артыг јун, март гузуларындан гырхылан јуна нисбәтән 20 манат 62 гәпик әлавә кәлир верир. 1 јашда дири чәки артымындан алынан кәлир исә 109 манат 60 гәпик тәшкил едир. Демәли, фараш гузулардан јун вә дири чәки артымына көрә, март гузуларына нисбәтән 130 манат 22 гәпик артыг пул әлдә етмәк олур ки, бу да фараш дөлүн тәсәррүфата бөјүк газанч вермәсини бир даһа сүбут едир. Нахчыванда исә 25 колхозда 1958-чи илдә 20 мин гојун үзрә тәтбиг едилмишдир.

Гузулар доғуларкән бәдән өлчүләри көтүрүлмүш, тәчрүбә үчүн бир нечә гузу кәсилиб скелетин, әзәләләрин вә ајры-ајры органларын инкишафы өјрәнилмишдир. Ајдын олмушдур ки, декабр гузуларынын чидов һүндүрлүјү, дөш гучуму, бәдәнин чәпинә узуну, биләк гучуму вә башга өлчүләри март гузуларына нисбәтән чох, сүмүкләри инкишафлы, әзәләләр, үрәк, чијәрләр, бејин, дәри вә бу кими органлар март гузуларынын

еіни органларындан чәкичә ағырдыр. Бунун да сәбәби фараш гузуларын ана бәтиндә кифајәт гәдәр гидалана билмәси, март гузуларынын исә әксинә, ачлыг чәкмәсидир.

7-чи чәдвәл

Рајонун вә колхозун ады	Гојунларын доғаркән дири чәкиси (кг)			Гузуларын дири чәкиси: Доғулан күн			1 ајлығында			Чәкиси (кг): 3 ајлығында			Анадан ајрылдыгда			1 јашында		
	XII-да	I-да	III-да	XII	I	III	XII	I	III	XII	I	III	XII	I	III	XII	I	III
Норашен р-ну К. Маркс адына колхоз	51,8	43,2	13,06	3,0	2,87	2,45	9,23	9,26	8,14	15,32	15,20	13,4	42,5	36,0	30,0	45,3	43,8	29,0
Норашен р-ну М. Горки адына колхоз	51,1	48,0	44,7	3,2	2,48	2;31	11,4	10,15	9,1	17,7	17,1	14,0	44,0	39,0	33,5	52,0	51,0	—
Нахчыван р-ну Шаумјан адына колхоз	46,08	45,8	43,0	3,0	3,0	2,5	10,14	11,07	8,8	16,8	15,0	13,2	36,0	35,0	34,5	43,0	41,0	30,0
3 тәсәррүфат үзрә јекун	48,8	45,4	43,9	3,06	2,78	2,42	10,34	10,16	8,68	16,6	15,7	13,5	40,3	37,0	32,6	46,1	45,1	29,9

Азәрбајчан КП вә Азәрбајчан ССР Назирләр Советинин тапшырығына әсасән Азәрбајчан ССР Кәнд Тәсәррүфаты Назирлији фараш доғумун республикада кениш тәтбиг едилмәсинә һәср едилмиш хүсуси рајонларарасы мүшавирәләр кечирди. Кировабад, Ағдам, Фүзули вә Нуха рајонларында кечирилән рајонларарасы мүшавирәләрдә биз дә хүсуси мә'рузәләрлә иштирак етдик. Чыхышда олан мүтәхәссисләр, ферма ишчиләри вә колхоз рәһбәрләри јекдилликлә фараш дөлүн әһәмијјәтини гејд едәрәк ирәли сүрүлән тәклифләри бәјәнмиш вә бу мүтәрәгги үсулун гыса мүддәтдә кениш тәтбиг олунмасыны, јаз дөлүндән фараш пајыз дөлүнә кечмәји гәрара алдылар.

Фүзулидә кечирилән рајонларарасы мүшавирәдә Имишли рајонундан иштирак едән зоотехник Ә. Бәширов өз чыхышында көстәрди ки, кечмиш Имишли МТС-нин хидмәт етдији колхозларда 35000 баш доғар гојунун бир һиссәси 1957-чи илдә ијул—август ајларында мајаландырылараг нојабр—декабр ајларында доғмуш вә 19000 баш фараш гузу алынмышдыр. Рајондакы Жданов адына колхозда 5 500 доғар гојундан 1957-чи илин нојабр—декабр дөлүндә 5000 гузу әлдә едилмишдир. Бурада Сосиалист Әмәји Гәһрәманы Азај Азаманов јолдаш фараш дөл кечирәрәк һәр 100 гојундан 113 бала алмышдыр. Чобанлардан Дадаш Гулијев, Чаһанкир Гулијев, З. Залыјев јолдашлар һәр 100 гојундан 100—104 гузу алыб саламат бөјүтмүшләр.

Јенә һәмин рајондакы С. Вурғун адына колхозда 1957-чи илдә 6 000 доғар гојун јајда мајаланмыш вә бунларын чохундан нојабр—декабр ајларында 5 000 баш гузу доғулмушдур. Елми ишчи Ә. Бәширов јолдаш гејд етмишдир ки, кечән ил јаз дөлү гузуларындан 17 фаизи тәләф олдуғу һалда, пајыз гузуларындан јалныз 3 фаизи итки вермишдир.

Үмумијјәтлә Имишли рајонунун колхозларында фараш дөлдән бәсләнмиш гојунлардан јаз гузусу гојунларына нисбәтән 600—700 г артыг јун гырхылмышдыр.

Әлдә едилмиш мә'луматлар башга рајонларда да фараш дөл кечирән фермаларда чохлу гузу әлдә едилдијини көстәрир. Мәсәлән: 1957-

чи илдә Кәдәбәј рајонундакы «III Интернасионал» колхозунда 100 доғар гојундан 111 гузу, колхозун бә'зи бригадаларында исә 135 гузу алынмышдыр.

7-чи чәдвәл

Гутгашен рајонундакы «Бакински рабочи» колхозунда дөл әсасән јанвар ајында кечирилир. Бурада һәр 100 гојундан 126 гузу алынмышдыр. Фараш гузулардан бәсләнмиш гојунларын һәр бириндән јаз дөлүндән алынмышлара нисбәтән 21 фаиз артыг јун гырхылмышдыр.

Гах рајонундакы Киров адына колхозда 1956-чы илдә бүтүн сүрүләрдә һәр 100 гојундан 118 гузу алындығы һалда, фараш дөл кечирмиш Чәфәров јолдашын бригадасында 142 гузу вә С. Мәммәдовун бригадасында 140 гузу әлдә едилмишдир. Һәмин фараш гузуларын һәр бириндән мај ајында орта һесабла 315 г јун гырхылмышдыр.

Ағдам рајонундакы «26 Комиссар» адына колхоз фараш дөл кечирәрәк, ферма үзрә бүтүн сүрүләрдән орта һесабла һәр 100 гојуна 108 бала ,габагчыл чобанлардан :Р. Абасов, И. Һүсејнов вә башгалары исә 125-дән артыг гузу алмышлар.

Белә мисаллары чох кәтирмәк олар. Лакин, бунларла јанашы зәһмәтә гатлашмаг вә һәмин мүтәрәгги үсулдан истифадә етмәк истәмәјән колхозлар һәр ил чохлу гузу итириб, сүрүләрин бој артымыны тә'мин едә билмирләр. Мәсәлән: јаз дөлү кечирән Кировабад колхозларында һәр 100 гојундан 1956-чы илдә 77—гузу, 1957-чи илдә исә 88 гузу әлдә едилмишдир. Һәр 100 ана гојундан јалныз Сталин адына колхозда 98 вә Киров адына колхозда 97 гузу ала билмишләр ки, бунлар да нисбәтән еркән доғулмушларын һесабына олмушдур.

Республикамызын мүхтәлиф зоналарында апардығымыз мүшаһидәләр вә рајонларарасы мүшавирәләрдә чыхыш едән мүтәхәссисләр, ферма ишчиләри, колхоз рәһбәрләринин чыхышлары ајдын вә гәти олараг көстәрир ки, фараш дөл јаз дөлүнә нисбәтән чох фајдалыдыр.

8 сентјабр 1958-чи илдә Үмум Иттифаг Кәнд Тәсәррүфаты сәркисиндә фараш дөл һаггында биз мүһазирә охудуг. Бурада 400 нәфәрдән артыг мүтәхәссис вә габагчыллар иштирак едирди. Чыхыш едәнләр бу мүтәрәгги үсулун ССРИ-нин гејри вилајәтләриндә тәтбиг олунмасыны төвсијә едирдиләр. Чыхыш едәнләр гејд етдиләр ки, Шимали Гафгазда «Пролетар» совхозунда фараш гузуларда тәләфат 2%, јаз дөлү гузуларында исә 15,4% олмушдур. Калинин вилајәтинин Сталин

адына колхозунда 3 ајлыға чатмыш фараш гузуларын дири чәкиси еркәкләрдә 25,5 кг, дишиләриндә исә 22,6 кг олдуғу һалда, јаз дөлү гузуларында 20,6—19,3 кг олмушдур. Јарослав вилајәтинин Кутсеј рајонунда фараш дөлүн мүсбәт нәтичә вермәсини гејд етдиләр. Һазырда Ставропол вилајәти колхозларында фараш дөл кениш тәтбиг олунмагдадыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, фермаларда гојунларын фараш дөлә кечирилмәси инзибати тәрздә апарылмамалыдыр. Бу иш әввәлчәдән планлашдырылмалы, мүәјјән һазырлыг ишләри көрүлмәли вә тәдричән, јә'ни 2—3 илин әрзиндә тәтбиг едилмәлидир. Бунун үчүн зоотехникләр јерләрдә кениш истеһсалат тәчрүбәләри тәшкил едиб, өз рајонларынын вә колхозларынын шәраитини нәзәрә алараг, гојунларын мајаландырылмасыны вә дөл вахтыны јерли шәраитә ујғун олараг сечмәлидирләр.

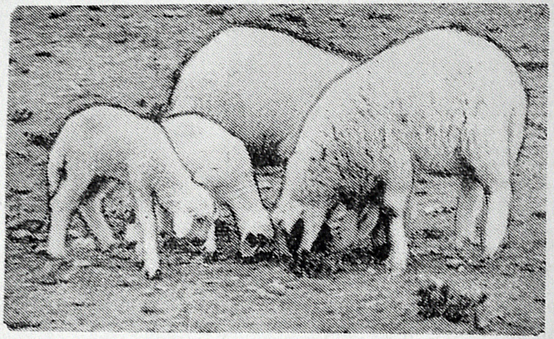

1-чи шәк. Нахчыван рајонунун Шаумјан адына колхозу фермасынын сүрүсүндә фараш дөлдән (архада декабрда, өндә март ајында) доғулмуш гузулар апрел ајынын 10-да јајлаға көчмә вахты

Фараш дөлүн бүтүн үстүнлүкләринә бахмајараг, бу үсулу индијә гәдәр һәлә тәтбиг етмәјән колхозларда доғум вахтыны инзибати гајдада бир ил әрзиндә механики сурәтдә һәјата кечирмәк сәһв оларды. Республиканын бүтүн рајонларында олан тәсәррүфатларын һамысы үчүн гојунларын ејни доғум вахтыны төвсијә етмәк дүзкүн дејил.

Буна көрә дә биз, мәсләһәт көрүрүк ки, гојунларын дөлү гышын ахырындан вә јаз мөвсүмүндән фараш дөлә тәдричән, јә'ни 3—4 ил әрзиндә кечирилсин. Габагчадан һазырлыг тәдбирләри көрүлмәзсә вә фараш дөл үчүн тәләб олунан нормал шәраит јарадылмазса, индијәдәк тәтбиг едилән көһнә гајдалары бирдән-бирә позмаг истәнилән нәтичәни вермәз.

Азәрбајчан ССР-дә гојунларын отлагларда бәсләнмәси шәраитиндә фараш дөлүн кечирилмәсини мүтәрәгги вә игтисади чәһәтдән фајдалы үсул һесаб едәрәк мәсләһәт көрүрүк ки, гојунчулуг фермаларында бу үсул кениш мигјасда тәтбиг едилсин вә бу иш илдән-илә кенишләндирилиб 3—4 ил әрзиндә гојунларын доғуму бүтүнлүклә пајыза кечирилсин. Фараш дөлә кечәркән колхозлар мүтләг бир сыра мүһүм тәдбирләри јеринә јетирмәлидирләр. Бу тәдбирләр ашағыдакылардыр:

1. Јаз фәслиндә дөл кечирән колхозларда сүдәмәр көрпә гузулары олан гојунлар ијун—ијул ајларында һөврә кәлмәз вә фараш дөл алмаг үчүн мајаланмаја һазыр ола билмәзләр. Белә колхозларда фараш дөлә тәдричән кечмәк лазымдыр. Бунун үчүн феврал—март ајларында доғмуш гојунлары апрел ајында үмуми сүрүләрдән хүсуси група ајырмалы, онлара әлавә јем вермәк, јајда мајаламаг үчүн һазырламаг лазымдыр. Бу гајда илә ферма 3—4 илин мүддәтиндә бүтүн сүрүләри фараш дөлә кечирә биләр. Бундан башга, гојунлар ијун ајынадәк күтләви сурәтдә һөврә кәлмәсәләр, колхоз фараш дөлә тәдричән, јә'ни әввәлчә јаз дөлүндән гыш дөлүнә, сонра исә гыш дөлүндән пајыз дөлүнә кечә биләр. Һәр һалда бу ишә чидди диггәт верилсә вә зоотехники ишләр мөһкәм контрол алтына алынарса, 3—4 илин мүддәтиндә гојунларын дөлү јаз дөлүндән тамамилә пајыз дөлүнә кечирилә биләр.

2. Республиканын әразиси аран, дағәтәји вә дағлыг зоналардан ибарәтдир. Бу зоналарын иглими вә јем шәраитләри дә мүхтәлифдир. Одур ки, бүтүн рајонларда дөлүн учдантутма бир вахта кечирилмәсини мәсләһәт көрә билмәрик. Јерләрдә зообајтар мүтәхәссисләри истеһсалат тәчрүбәләри тәшкил етмәли, зона, микрозона вә микрорајонларын шәраитинә ујғун олан әлверишли вахт сечмәлидирләр. Бу нөгтеји-нәзәрдән фараш дөл үчүн үч вахты мәсләһәт көрмәк олар: а) еркән пајыз дөлү—гојунларын дөлү октјабр—нојабр ајларында көтүрүлүр; б) пајыз дөлү—дөл нојабр—декабр ајларында көтүрүлүр; в) еркән гыш дөлү—декабр—јанвар ајларына дүшүр. Һәр һалда гојунларын мајаланмасы елә апарылмалыдыр ки, дөл декабрын ахырына кими гуртармыш олсун. Әмлик гузу әти һасил етмәк үчүн дөлү сентјабр ајына салмаг әлверишлидир.

Истеһсалат тәчрүбәси кечирмәк үчүн тәсәррүфатда чалышан зоотехник 3 доғар гојун сүрүсү, гојуну аз олан фермаларда исә һәр бириндә 200 доғар гојун олан 3 груп ајырмалыдыр. Бу сүрүләрин јахуд групларын һәр бириндә гојунлар мүхтәлиф вахтларда мајаланыр. Контрол сүрүләрдә вә башга сүрүләрдә исә гојунлар тәсәррүфатда индијәдәк олан вахтларда мајаланыр ки, әлдә едилән нәтичәләри тутушдуруб, јохламаг мүмкүн олсун. Беләликлә, мүхтәлиф вариантларын нәтичәләрини бир-бирилә тутушдуруб јохламагла һансы вахтын әлверишли олдуғуну өјрәнмәк вә тәсәррүфат үчүн даһа мүнасиб олан чүтләшдирмә мүддәти мүәјјән едиб дөл вахтыны да гајдаја салмаг олар. Белә бир тәчрүбәни икинчи дәфә тәкрар апарыб нәтичәни јохладыгдан сонра 3—4 ил әрзиндә бүтүн сүрүләрдә дөлү нәзәрдә тутулмуш вахтда кечирмәк мүмкүндүр.

3. Еркән доғума кечириләси доғар гојун сүрүләрини нәзәрдән кечириб көклүк дәрәчәси нормал олан сағлам гојунлардан вә зәиф дүшмүш арыг гојунлардан ибарәт ики дәстәјә ајырмалы, арыг дәстәјә ајрылмыш гојунлары әлавә јемләјәрәк, чүтләшдирмә вахтына кими көкәлдиб һазырламалы.

4. Гојунлар сағылан сүрүләрдә, һејванлар динчәлиб нормал кондисијаја чатмаг вә вахтында мајаланмаја һазыр олмаг үчүн, чүтләшдирмә вахтына 1,5—2 ај галмыш сағым дајандырылмалыдыр.

5. Ферма, сынагдан кечирилмиш гочларла вахтында вә кифајәт гәдәр тә'мин олунмалыдыр.

6. Гочлар бүтүн или доғар гојун сүрүләриндән аралы сахланмалы вә пландан харич чүтләшдирмә гадаған едилмәлидир. Гочлар ил боју јахшы шәраитдә бәсләнмәли, гүввәли јемләрлә арасы кәсилмәдән јемләндирилмәлидирләр. Гочлар нә арыг, нә дә һәддиндән артыг көк олмалыдырлар.

7. Фараш дөл үсулуну кениш мигјасда тәтбиг етмәјә башлајан колхозлара көмәк етмәк үчүн сүн'и мајалама вә дамазлыг стансијалары бөјүк фәалијјәт көстәрмәлидир. Бу стансијалар вахтында ишә һазырлашыб лазымы аваданлыг әлдә етмәли, колхозлара јахындан көмәк етмәлидирләр. Лакин, тәәссүфлә гејд етмәк лазым кәлир ки, бу иш јерләрдә һәлә кифајәт гәдәр тәшкил олунмамыш, гојунларын мајаланмасы баш

лы-башына бурахылмыш вә позулмагдадыр. Белә нәзарәтсизлик вә гејри-мүтәшәккиллијин нәтичәсидир ки, бир сыра рајонларда чүтләшдирмә иши јарытмаздыр вә бала алма фаизи ашағыдыр.

Сов.ИКП МК вә ССРИ Назирләр Советинин гојунчулара мәктубунда дејилир ки, гојунларын чүтләшдирилмәсини вахтында кечирмәк вә бу иши јахшы тәшкил етмәк,—онларын сајыны артырмагдан өтрү чох мүһүм шәртдир. Лакин, бу иш о дәрәчәдә башлы-башына бурахылмышдыр ки, колхоз вә совхозларын рәһбәрләри, һәтта бә'зи мүтәхәссисләри, чох заман гојунларын чүтләшдирилмәси вахтыны, нә гәдәр дөллүк гоч олдуғуну, бунларын кејфијјәтини, сүн'и мајалама үчүн аваданлыг вә биналарын һазыр олуб-олмадығыны, бу мүһүм тәдбирин вахтында вә мүтәшәккил кечирилмәси үчүн лазым олан башга тәдбирләрин көрүлүб-көрүлмәдијини билмирләр. Сов.ИКП МК вә ССРИ Назирләр Совети бу мүһүм мәсәләјә бу чүр мәс'улијјәтсиз мүнасибәтә сон гојулмасыны тәләб етмишләр.

8. Фараш дөлә кечән колхозлар јатагларда гојунларын гышламасы үчүн лазым олан бүтүн тәдбирләри вә һазырлыг ишләрини вахтында көрүб гуртармалыдырлар. Бунун үчүн гојун ағыллары вә гузу күзләрини тә'мир етмәли, аваданлыг алмалы, фараш дөл сүрүләри үчүн отлаг јерләри, горуг вә «хам» саһәләр ајырыб горумалы, сентјабр ајындан кеч олмајараг ағылларын јанында арпа хәсили әкмәли, һәр гојуна 1—1,5 сентнер гуру от вә 30—40 кг ширәли јем (силос, јем чуғундуру), хүсусән гарғыдалы силосу тәдарүк етмәлидирләр.

9. Арыг дүшмүш боғаз гојунлар хүсуси сүрүјә ајрылыб, әлавә јемләнмәли вә нормал көклүк дәрәчәсинә чатдырылмалыдырлар.

10. Мүтәхәссисләримиз республикамызын елми-тәдгигат мүәссисәләрилә, һәмчинин сүн'и мајаландырма вә дамазлыг стансијалары илә әлагә сахлајараг, онлардан елми-методики мәсләһәтләр вә көстәришләр алмалыдырлар. Әлдә едилмиш нәтичәләр тәчрүбә мүбадиләси мәгсәдилә мәтбуатда, радио илә вә мүвафиг мүшавирәләрдә кениш интишар едилмәлидир.

Ф. А. МЕЛИКОВ
Академик

ИТОГИ ИССЛЕДОВАНИЙ И ВНЕДРЕНИЯ РАННЕГО ОКОТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

РЕЗЮМЕ

Увеличение производства баранины и шерсти в республике требуют обеспечения выполнения плана роста поголовья овец, которое должно быть доведено к концу семилетки до 5085 тысячи голов. В этих целях одним из зоотехнических мероприятий подлежащим проведению в жизнь является регулирование сроков случки и окота овец.

Различие природных и кормовых условий в Азербайджане обусловили здесь применение различных сроков — (поздне-осеннего, зимнего и весеннего) окота. Проведенные нами экспериментальные и научно-производственные опыты в колхозах и совхозах республики показали высокую эффективность применения сроков случки овец и получения осеннего окота в Азербайджанской ССР.

Причинами приурочивания окота овец к зимним и весенним сезонам года в прошлом были: отсутствие заготовки кормов на зиму, не закрепленность за хозяйствами зимних пастбищ и в силу этого отсут-

МҮНДӘРИЧАТ

ПЛЕНАР ИЧЛАСЛАРЫ

Москва, Кремл 3

Ф. Ә. МӘЛИКОВ. Сов.ИКП XXI гурултајы вә Азәрбајчан ССР-дә кәнд тәсәррүфаты елминин вәзифәләри 5

Ј. Ә. ИБАД-ЗАДӘ. Халг тәсәррүфатынын 7 иллик инкишаф планы вә су тәсәррүфаты илә механикләшдирмә саһәсиндә елмин вәзифәләри 21

Ә. Г. ОРУЧОВ. Азәрбајчан ССР-дә памбыгчылығын механикләшдирилмәси үзрә елми-тәдгигат ишләринин бә'зи јекунлары 27

БИТКИЧИЛИК БӨЛМӘСИ

Н. И. МАЛОВ. Тохумлары сајча лазыми мигдарда јуваја сәпмәк үчүн, онларын калибрләшдирилмәсинин вә сәпичи апараты конструксијасынын нәзәри әсаслары 37

М. Б. ГУЛИЕВ. Механики үсулла делинтрә едилмиш памбыг чијидләринин јувалара нәзәрдә тутулмуш мигдарда сәпилмәси 43

А. Г. АББАСОВ. Кардовлентли машында механики үсулла памбыг чијидләринин делинтрә едилмәсинин тәдгигатлары 47

Х. О. КҮЛӘҺМӘДОВ. Күбрәләрин чијидлә ејни вахтда верилмәсинин еффектлилији 55

И. Ш ШАМЫЈЕВ. Консентратлашдырылмыш јени фосфор күбрәләринин памбыг алтында сәмәрәлилији 62

Н. Ч. МУРАДОВА. Хлорлу-сулфатлы вә сулфатлы-хлорлу шоран шәраитиндә памбыг биткисиндә кедән анатомик дәјишикликләр 75

Һ. Ә. ПИШНАМАЗОВ. Мөвсүм әрзиндә памбыг совкасынын инкишаф динамикасы вә бу зијанверичијә гаршы кимјәви мүбаризә схемасынын гурулмасы принсипләри 81

Ш. А. СӘФӘРОВ. Азәрбајчан ССР шәраитиндә памбығын һоммоз хәстәлијинә гаршы мүбаризәдә фитобактериомитсин антибиотикиндән истифадәнин сәмәрәлилији 89

И. Ч МӘММӘДОВ. Нахчыван МССР шәраитиндә памбыгда әмәкөмәчи күвәси 95

М. Һ. ИСМАЈЫЛОВ. Памбыг зәрәрверичиләри әлејһинә сынанмыш јени препаратлары тәтбигинин нәтичәләри 103

З. Ә. РӘҺИМОВ Азәрбајчан ССР гәрб зонасы шәраитиндә һөрүмчәк кәнәсинин бә'зи биоложи хүсусијјәтләри вә она гаршы мүбаризә тәдбирләринин мүәјјәнләшдирилмәси 109

Ч. Г. ГУЛИЈЕВ Јүксәк памбыг мәһсулуну алмаг шәртләри 117

П. Ј. ГРЕБЕННИКОВ. Пајызлыг буғда үзрә көрүлмүш ишләрин әсас јекунлары 120

И. А. ХАСМӘММӘДОВ. Гарғыдалынын јаз фәслиндә суварма режими вә торпағын әсас бечәрилмәси үсуллары 127

В. М. ҺАЧЫЈЕВ. Азәрбајчанын тәбии бичәнәк вә отлагларынын сәмәрәли истифадәси вә јахшылашдырылмасынын бә'зи мәсәләләри 134

М. К. ИСМАЈЫЛОВА. Јем чуғундуру тохумчулуғунун агротехникасы . . 141

Н. А. НӘРИМАНБӘЈЛИ, Һ. М НАҒЫЈЕВ. Республиканын суварылан рајонларында бүтүн ил боју јашыл конвејер 147

Г. М. ГОШГАРОВА. Памбыг әкиләчәји саһәдә пајызда дәнли, пахлалы биткиләр гарышығынын сәпилмәси 153

А. И. МӘММӘДОВ. Тохумлуг јончанын јени үсулла бечәрилмәси . . . 161

Н. И. ВӘЛИЈЕВА. Јончанын јазда бириллик от биткиләри илә сәпилмәсинин әһәмијјәти 169

ҺЕЈВАНДАРЛЫГ ВӘ БАЈТАРЛЫГ БӨЛМӘСИ

Ф. Ә. МӘЛИКОВ. Азәрбајҹан ССР шәраитиндә фараш дөлүн тәдгигат јекунлары 177
М. Һ. САДЫХОВ. Јарадылмагда олан јени Азәрбајҹан әтлик-јунлуг гојун ҹинси групу 194
И. А. ГАЛУСТОВ. Зәрифјунлу-ләзки гојунлары мәләзләринин Гах рајону колхозларында јетишдирилмәси нәтиҹәләриндән 203
А. А ҺӘШИМОВ, Л. А. ҺӘШИМОВА. Азәрбајҹан шәраитиндә гојунларын отлагда көкәлдилмәсинә даир 211
А. Ә. АҒАБӘЈЛИ. Сүдлүлүк истигамәтиндә ҹамышчылығын инкишафы проблеми 217
Е. Б. БӘШИРОВ. Азәрбајҹан шәраитиндә ҹамыш, гарамал вә гојунларын сүн'и мајаланмасы мәсәләсинә даир 229
З. Т. ҺАҸЫЈЕВА. Һәр јемләнән инәкдән чох сүд сағмагда тәҹрүбәмиз . . 235
М. Р. МӘДӘТОВ. Ҹамышларын сүн'и мајаландырылмасы мәсәләләри . . 239
Һ. Қ. АББАСОВ. Јем пајынын мүгајисәви олараг инәк, зебу вә ҹамышлар тәрәфиндән һәзми 251
Һ. М. ҺАҸЫЈЕВ. Азәрбајҹанда јүксәк мәһсулдар тојуг ҹинсләринин инкишаф етдирилмәсинә даир 259
А. Ҹ. ГАЈЫБОВ, Н. М. ШИРИНОВ. Азәрбајҹанын гојунчулуг тәсәррүфатларында фенотиазинин ағ ҹијәр вә мә'дә-бағырсаг гурдларына гаршы ишләдилмәси 267
М. Г. ГӘНИЈЕВ, Ә. А. АННАҒЫЈЕВ. Кәнд тәсәррүфаты һејванларында листериоза гаршы фәал пејвәнд васитәсинин һазырланмасы 271
Һ. Ә. ГАЗЫЈЕВ. Нахчыван МССР-нин гојунчулуг тәсәррүфатларында некробасиллоз 277
Н. А. ӘЛИЈЕВА. Биомисин вә синтомитсинин сағлам вә паратифлә хәстә бузовларын организминә тә'сири 283
Ә. Ә. ӘЛИЈЕВ, Т. Е. ЈУСИФОВА. Кәнә гырмаг үчүн јени препарат ҺХСҺ-Н 291
Қ. М. СӘФӘРОВ, Ә. Һ. ӘЛИЈЕВ. Тут ипәк гурдларынын сарылыг хәстәлијинин сероложи диагностикасы 299

БАҒЧЫЛЫГ, ҮЗҮМЧҮЛҮК ВӘ МЕШӘ ТӘСӘРРҮФАТЫ БӨЛМӘСИ

Ә. Ҹ. РӘҸӘБЛИ. Күр-Араз дүзәнлијиндә алманын селексијасы 305
Ф. И. ШИХИЈЕВА. Азәрбајҹанын Губа—Хачмаз зонасы үчүн јени армуд сортларынын јарадылмасы 309
Ф. Н. ГАЗЫЗАДӘ. Азәрбајҹан шәраитиндә мејвә биткиләри үчүн чалагалтыларын сечилмәси вә тинкликләрдә апарылмыш сынағын нәтиҹәләри 314
Р. М. МЕҺДИЗАДӘ, Ҹ. Х. ЛӘТИФОВ. Гуру субтропикләрдә гыш дөврүндә мејвә вә һәмишәјашыл ағаҹ нөвләринин су режими 319
А. А ҸАНАШИЈА. Ләнкәран—Астара зоналары шәраитиндә чај колларынын буданмасы вә јарпагларын кәсилмәси мәсәләләри 329
Һ. С. ДАДАШОВ. Абшерон вә Ширван зоналарында тәнәкләрә форма верилмәси вә јашыл будама әмәлијјаты 335
Ә. Ҹ. ҺҮСЕЈНОВ. Ҹәјирдәкли мејвә биткиләринин әсас хәстәликләри вә бунлара гаршы мүбаризә тәдбирләри 341
Р. Ә. БЕҺБУДОВ. Азәрбајҹанда чохиллик биткиләрин зәрәрвериҹиләри илә биоложи мүбаризә үсуллары 349
Д. Ә. МӘҺӘРРӘМОВ. Дағ әтәји колхозларынын иҹтимаи тәсәррүфаты инкишафында үзүмчүлүјүн ролу 355
Ә. М. ҺҮСЕЈНОВ, Л. А. ҺҮСЕЈНОВА. Азәрбајҹан ССР мешәләриндә хидмәт гырмалары апармағын бә'зи мәсәләләри 359
С. Ә. ӘЛӘКБӘРОВ. Шорлашманын ағаҹ вә кол биткиләриндә оксидләшмә вә редуксија просесләринә тә'сири 368
Ә. Б. МЕҺДИЈЕВ. Абшеронда дәниз кәнары гумларынын бәркидилмәси . . 379

ҺИДРОТЕХНИКА, МЕЛИОРАСИЈА ВӘ КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫНЫН МЕХАНИКЛӘШДИРИЛМӘСИ БӨЛМӘСИ

Ј. Ә. ИБАД-ЗАДӘ Ахынын ен кәсијиндә сүр'әтин бөлүнмәси 387
У. Р. МИРЗӘЗАДӘ. Азәрбајҹанда дағ чајлары үчүн баш сукөтүрүҹү гурулушунун конструксијасы 394
А. Е. СӘЛИМОВ. Гурғу әсасындакы торпағын бәркидилмәси үзрә чөл шәраитиндә апарылмыш тәҹрүбә ишләринин нәтиҹәләри 399
Ә. А. ҚӘЛӘНТӘРОВ. Ири суварма каналларындан торпағы бәркитмә ишләринин механикләшдирилмәси 405

М. Ә. ГӘДИМОВ. Памбыг бечәрилмәсиндә комплекс механикләшдирмәнин игтисади әһәмијјәти 411
С. З. ЈУСИФЗАДӘ. СБМ—сәмәрәләшдиричи бечәрән машын вә онун Ағдаш рајонунун памбыг тарлаларында тәтбиги 419
Т. С. МУСАЈЕВ. Кәнд тәсәррүфаты биткиләри әкиләчәк саһәләринин әсас шумланмасы үчүн иш вә јаначаг сәрфи нормаларынын тә'јин едилмәси . . . 423
М. И. ВӘЛИЈЕВ. Чәркә арасында ишләјән тракторларын агрегатлашдырылмасы 431
Т. Ә. МӘММӘДОВ. Шоранлашмыш торпагларын фиомелиорасијасынын нәтичәләри 443
Ч. Ј. ӘЛӘКБӘРОВ. Шум агрегатынын фајдалы иш әмсалынын тәдгигаты . 449

* * *

Сессијанын гәрарлары 457